

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1961

*Tradition och nutid. Grenljusstöpfung i Bollnässtugan julen 1960.
Elin Karlsson, som i snart trettio år stöpt ljus på Skansen,
lär ut konsten till Stockholms Lucia, Ingrid Engström.
Foto Stockholms-Tidningen, Sven Braf.*

Redaktion:

GÖSTA BERG · SAM OWEN JANSSON

MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

*Omslagsbilden återger ett utsnitt ur en oljemålning
från 1600-talets slut av Bernardus van Schendel
visande stjärngossar på besök i ett borgerligt holländskt hem.
Se Albert Eskeröds uppsats Stjärngossar i denna årsbok.*

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1961

statskontoret, visserligen blott ad interim. Ätgärden tolkades som ett närmande till det av riksdagen förordade ekonomiska programmet. Så betraktades den av Järta själv, vilken accepterat sin post endast under förutsättning att han skulle samarbeta med Wirsén. Efter dennes avlägsnande nedlade Järta sitt förordnande och återvände till Falun.

Hans Järtas avgång försvagade väsentligen regeringens auktoritet. Det var smidiga verktyg, icke kontrollanter Carl Johan ville ha. Genom sin självständighet hade Järta i hans ögon ej visat sig lämplig. Nu fanns ingen kvar som kunde lägga hinder i vägen för kronprinsens maktutövning. Det kan gissas, att det var efter Järtas dramatiska sorti ur statsrådet 1816 som Carl Johan fann lämpligt att soulagera honom genom att personligen förära den praktfulla gulddosa, varom här inledningsvis varit tal.

ETT PAR GUSTAVIANSKA GULDBRACELETTER

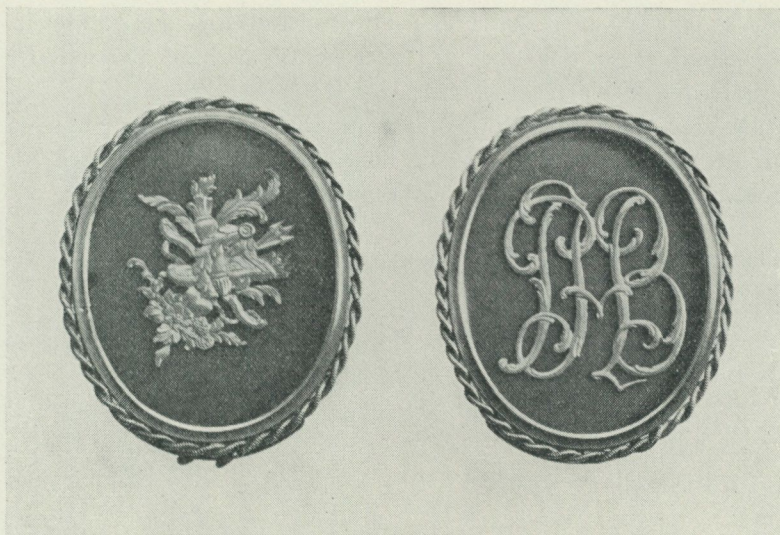
av Elisabet Stavenow

Sedan 1745 innehade Caspar Christian Liendenberg hallrättens privilegium att tillverka vissa metallarbeten, och 1754 hade han inte mindre än sex gesäller i sin verkstad vid Drottninggatan i Stockholm. Året därpå erhöll han kommerskollegiets tillstånd att under kontrollstämpel tillverka pukor och trumpeter av silver. Av hans tillverkning finns pukor som gjorts för hovet bevarade i Kungl. Livrustkammaren. Sitt tillstånd överträdde han emellertid med att också tillverka silverskedar. Från 1766 till sin död 1768 tillverkade han föremål i argent haché, dvs. av koppar som belägges med silver. Efter hans död övertogs verkstaden av hans

änka Christina, som 1772 anhöll att få bibehålla rättigheten att för hovet förfärdiga arbeten i argent haché. Hon drev verkstaden till sin död 1782.

Denne Caspar Christian Liendenbergs namn återfinnes inuti boetten på en av ett par braceletter, som Nordiska museet med Vännernas hjälp förvärvat under 1960. Braceletter är armsmycken, här medaljongformade, som vanligen fästes vid ett band och bars ett om vardera handleden. Dessa braceletter mäter 43 mm i höjd och 37 mm i bredd. De är av guld med en tunn ram omgiven av en tvärräfflad, dubbelt snodd guldtråd. Inom ramen på en opak glasskiva i wedgwoodblått ligger under glas på den ena bokstäverna PHB i guld, inflätade i varandra; deras betydelse är oviss, men de bör syfta antingen på givaren eller ägarinnan till braceletterna. Den andra har ett ornament i guld, sammansatt av de under den gustavianska tiden så ofta förekommande elementen fackla, koger, hjärta och blomsterornament. Det är precis samma typ av emblem, som brukar pryda locket på guld-dosor eller urboetter av guld. Braceletternas undersida är konkavt formad för att passa bärarinnans handled. Utmed undersidans långsidor finns fästen med vardera tio små hål, genom vilka smycket kunde sys fast vid ett band.

Tyvärr saknar braceletterna stämpel. Stilistiskt står de mycket nära liknande svenska arbeten och kan antagas vara svenska. En viss ledning kan vi få därigenom att det i den ena boetten är ristat med en nål: "Anno 1773 C. C. Lindenberg"; pikturen bär spår av att vara samtidig med dateringen. Av Liendenbergs kända verkstadsproduktion framgår, att han var en utmärkt hantverkare. Hans leveranser till hovet visar, att han hade ett visst anseende. Det är därför fullt möjligt att verkstaden kunnat utföra ett så utsökt arbete som dessa braceletter. Verkstaden var emellertid inte tillåten att stämpla eller sälja guldsmedsarbeten; kanske är braceletterna något som man förfärdigat för att skänka bort eller tillverkat olagligt; Liendenberg själv hade ju tidigare en gång utan tillstånd tillverkat skedar. Braceletterna är daterade fem år efter mästarrens död, men eftersom änkan stämplade med makens namn, kan hon också ha utfört ristningen. Men nu är vi ute på gissningarnas område.

Gustavianska braceletter av guld med initialer och ornament av guld på blå botten.

Årtalet 1773 är tidigt för braceletter av denna typ. Ett par, som jämte mästerstyckeritning har publicerats i Svenskt silver-smide, tillverkades 1790 av Hans Samuel Tesche. De har samma form och är prydda med samma slags vridna guldtråd runt om medaljongen. Monogrammen är av liknande typ. På Tesches mästerstycke finns dessutom en rad av pärlor inlagda innanför ramen. 1790 måste emellertid denna form betraktas som sen.

Damporträtt från 1700-talet visar att braceletter bars ganska ofta i högre kretsar. De kan vara formade som en knapp eller en oval brosch. Påfallande ofta har de medaljongform, innefattande en miniatyr eller ett monogram. De bärs fastsydda vid band, eller i vissa fall fästade vid flera rader pärlor. Ett porträtt av Anton-Rafael Mengs visar Maria Amalia Christina av Sachsen, drottning av Spanien, med braceletter fästade vid fyrradiga pärl-länkar; i den ena bär hon en miniatyr av en herre. Drottning Juliane Marie av Danmark bär braceletter i tre rader stora pärlor på ett porträtt av Pilo. Men det var inte bara i de högsta kretsarna

som sådana smycken brukades. I juli 1797 antecknar Märta Helena Reenstierna i sin dagbok: "Jag satte perlor uti mina Brasselletter i stället för der varit sametsband."

De braceletter, som Nordiska museet förvärvat, bjuder på olösta problem. Som smycketyp är de relativt sällan bevarade, och för museets samlingar är de ett välkommet komplement.

Källor: M. Lagerquist, *Argent haché* — en illusion av gediget silver, i *Rig* 1951.

Svenskt silversmide III, Stockholm 1945.

DROTTNING LOVISA ULRIKAS TOALETTSERVIS

av Kersti Holmquist

Varje svenskt skolbarn får lära sig, att hygienen på 1700-talet stod rysansvärt lågt. Kunglighet och adel tvättade sig i handfat av en såskopps storlek och sökte neutralisera dålig odör med stark parfymering. Utan att vilja hävda en motsatt uppfattning — tidens starka intresse för skönhetsvård kan exempelvis ge en tankeställare — skulle jag vilja ge en förklaring till handfatets och även handkannans lilla format under 1700-talet. Den glädjande anledningen härtill är en gåva av disponent och fru Gunnar Björkman, ett utsökt litet handfat och kanna av förgyllt silver, tillverkade 1753.

I samband med 1600-talets måltider nyttjades handfatet för handtvättning — därav namnet. Även de goda sedernas högsta föredöme, Ludvig XIV av Frankrike, drog sig nämligen inte för att använda fingrarna, trots att gaffeln redan hade kommit i bruk. Handfatet med kanna ingick emellertid också i de magni-